

*Проскуріна Ю. І.,
КНУ ім. Т. Шевченка*

АВТОПЕРЕКЛАД ЯК СПЕЦИФІЧНИЙ АСПЕКТ ТЕОРІЇ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ

У статті розглянуто явище автоперекладу, його сутність і особливості, основні мотиви звернення та головні функції.

Ключові слова: автопереклад, авторська інтерпретація, переробка.

В статье рассматривается явление автопереводов, его сущность и особенности, основные мотивы обращения и главные функции.

Ключевые слова: автоперевод, авторская интерпретация, переработка.

The article deals with the phenomenon of self-translation, its nature and peculiarities, reasons and main functions.

Key words: self-translation, author's interpretation, alteration.

Слід визнати, що в царині художнього перекладу лишилося чимало незвіданих досі граней, до яких, між іншим, належить і явище авторського перекладу (автоперекладу).

Можна з впевненістю говорити про те, що науковий інтерес до проблематики даного питання поновився з новою силою лише протягом останніх десятиліть.

Випадки автоперекладу і справді є поодинокими, але подібних прикладів з історії української літератури можна навести чимало. У ролі авторів і водночас перекладачів власних творів виступили такі видатні майстри художнього слова, як Г. Квітка-Основ'яненко, П. Куліш, М. Вовчок, О. Федькович, І. Франко, О. Кобилянська, Л. Українка, О. Довженко. До палітри двомовних письменників можна також долучити прізвища відомих російських митців В. Набокова та І. Бродського, киргизького письменника-білінгва Ч. Айтматова, азербайджанських авторів-перекладачів Анара та Ч. Гусейнова і білоруських – В. Бікова та В. Козька. Серед зарубіжних двомовних письменників ХХ століття найпомітнішими постають безперечно є відомий американський англо– та франкомовний новеліст Юліан Грінн та видатний ірландський англо– та франкомовний романіст і драматург Семюел Беккет.

Як слушно зауважує у своїх нотатках двомовного прозаїка Ч. Гусейнов [1, с. 93], автопереклад, як явище глибоко індивідуальне і неповторне, не можна пояснити суто соціальними обставинами. У кожному конкретному випадку появу автоперекладу зумовлює біографія письменника, його індивідуальна доля, умови формування його як творчої особистості.

Примітно, що першим у світі проблемою автоперекладу зацікавився визначний вітчизняний перекладознавець О. М. Фінкель. До цього рідкісного і виняткового явища він повертався неодноразово, а вперше порушив це питання у далекому 1928 році. У статті “Г. Ф. Квітка – перекладач власних творів” він стверджував, що ігнорування цієї проблеми є неправомірним і що думка про те, що “жодної різниці поміж автором-перекладачем та перекладачем звичайним взагалі нема” є спрощенням питання [4, с. 184]. Згодом у дисертаційному дослідженні “Г. Ф. Квітка-Основ’яненко – перекладач власних творів” О. Фінкель, на матеріалі автоперекладів Г. Квітки-Основ’яненка, який одним із перших спробував себе у ролі автора-перекладача, намагався розв’язати низку цікавих для теорії перекладу питань, власне, як здійснюється стилістичне пристосування тексту, чи насправді найкращим перекладачем твору є його автор, якою мірою проявляється у перекладі творче роздвоєння автора, де пролягає межа між перекладом і переробкою [2]. У статті від 1962 року, присвяченій автоперекладу, О. М. Фінкель приходиться до цікавих висновків: 1. Перекладач-автор переосмислює твір з огляду на інше читачке і культурне середовище, у результаті чого в автоперекладі з’являються певні зміни. 2. Автопереклад сам по собі не гарантує оптимальних результатів. Творче роздвоєння автора в деяких випадках призводить до покращення перекладу, в інших – до погіршення. 3. Дослідник вважає, що в авторському перекладі розмивається межа між перекладом і переробкою. Точніше, переробка стає невід’ємною частиною автоперекладу, що помітно відрізняє авторський переклад від звичайного [3, с. 124-125].

Щоправда, з деякими міркуваннями О. М. Фінкеля важко погодитися. Так, наприклад, твердження, буцімто автопереклад зовсім не забезпечує оптимальних результатів і зовсім не виправдовує, покладених на нього сподівань, на нашу думку, є цілком неправомірним. Автопереклад є таким самим перекладом, як і будь-який інший з єдиною поправкою, що перекладачем твору виступає сам автор, тому нам видається недоцільним применшувати його значення для загальної теорії перекладу і розглядати відокремлено від звичайного художнього перекладу. Безумовно, це не означає, що автоперекладу потрібно повсякчас надавати перевагу перед звичайними перекладами, але для того, щоб дати об’єктивну оцінку авторському перекладу потрібно, абстрагуючись від його авторського походження, з усією критичністю і скрупульозністю підійти до визначення його переваг і можливих недоліків.

Цікаве та по-своєму унікальне явище автоперекладу розглядали у своїх працях також С. Влахов, С. Флорін, Р. Міньяр-Белоручев, А. Попович, В. Коптілов, П. Тороп, Н. Михайловська, С. Рейсер, В. Рагойша та інші. Крім того, проблема автоперекладу була висвітлена в численних статтях Ч. Айтматова, Ч. Гусейнова, М. Гольберга, Ч. Джолдошевої, З.

Малини, Т. Михайловської, О. Кальниченка, Г. Салямова, В. Карпухіної, А. Нестерова, О. Погинайко. Свій вагомий внесок у розв'язання цього питання зробили і західні вчені, зокрема Гізела Томе, Дітер Лампінг, Єва Гентес, Норберт Грайнер, Вольфганг Пьюкль, Конрад Еліх, Габріеле Кніффка, Геза Зіберт-Отт.

Більшість науковців сходяться на думці, що автопереклад не гарантує абсолютної тотожності перекладеного тексту з оригіналом.

Сама ситуація, за якої автор опиняється перед поставленою ним самим вимогою цілісного та гармонійного перекладу оригіналу, здається Норберту Грайнеру парадоксальною. За таких обставин, попереджає дослідник, автор навряд чи відмовиться від властивого йому креативного, творчого способу мислення і повністю підкорить стиль і звучання тексту, який перекладає [6, с. 112].

Складність полягає у тому, що в кожному окремому випадку доводиться визначати позицію автора-перекладача: чи поводить він себе як автор, чи як звичайний перекладач? Автор-перекладач відчуває себе набагато вільнішим і незалежнішим від оригіналу, оскільки він має у багатьох відношеннях значно більше привілеїв та свободи дій, ніж звичайний перекладач.

Теоретики, у свою чергу, визнають, що автор-перекладач не обмежений у своєму виборі поводитися як перекладач або як автор і пропонують розрізнити *етичну*, *роз'яснювальну* та *мовну свободи автора-перекладача*. Автор-перекладач є чистим перед своєю совістю за перекладацькі рішення, які він приймає і за які він по суті має звітувати перед самим собою. У більш лояльному відношенні автора й водночас перекладача до власного оригінального твору і полягає етична свобода. Роз'яснювальна свобода автора-перекладача виражається у розстановці нових смислових акцентів, що не вважається зловживанням по відношенню до оригіналу, оскільки авторська інтерпретація є авторизованою самим автором. Крім того, автор-перекладач на власний розсуд використовує мовні засоби для побудови тексту. Зокрема, він абсолютно вільний у виборі способів і прийомів перекладу і може змінювати та чергувати їх як завгодно в межах усього твору [5, с. 60].

Дуже часто відхилення від тексту оригіналу не можна пояснити необмеженою свободою автора-перекладача, вони швидше викликані його бажанням врахувати світосприйняття нового читача і забезпечити краще та доступне розуміння ним головних ідей першотвору.

У зв'язку з цим більшість дослідників піддає сумніву можливість адекватного відтворення змісту і стилістичних особливостей оригіналу автором-перекладачем і виявляє багато спільного, розглядаючи автопереклад як своєрідну вільну переробку.

Очевидно, слід виходити з того, що відношення між оригіналом і перекладом у випадку автоперекладу видозмінюється, а іноді навіть стира-

ється. З огляду на це, авторський переклад може розглядатися як власне переклад, або ж як новий оригінал. Для того, щоб визначити, чи насправді обидва твори не залежать один від одного, або ж навпаки перебувають в ще більшій взаємозалежності, застосовують два підходи: до першого належать теорії, які вбачають ієрархічний зв'язок між оригіналом і автоперекладом, до другого – ті, які вважають цей зв'язок абсолютно рівноцінним. Прибічники теорії ієрархічних відношень переконані, що автопереклад не може бути прирівняний до оригіналу і тому має розглядатися як *підпорядкований*, у випадку якщо він художньо перевершить оригінал – як *головний*. Теоретики, які схиляються до другої теорії, визначають автопереклад як новий оригінал і пропонують замість понять “оригінал” і “автопереклад” вживати термін “перша та друга редакції” [5, с. 66].

Головно автор, який від самого початку розглядає автопереклад як можливість вияву свого вдосконаленого індивідуального стилю й майстерності, прирікає власне дітище на те, що його авторський переклад буде прирівнюватися до оригінального твору іншою мовою і втратить органічний зв'язок з першотвором. Таким чином, суперництво в одній особі автора і перекладача може мати різні наслідки для автоперекладу, що може як занижувати, так і перевершувати оригінал з художньої точки зору.

Дітер Лампінг переконаний, що залежно від того, в якій з трьох площин відбувається переклад, можна говорити про доцільність того чи іншого твердження. Він пропонує розрізнати три головні функції автоперекладів: *адресовану читачеві, адресовану авторові та адресовану творові*. По-перше, автопереклад, як і будь-який інший переклад, слугує для передачі тексту іншій читацькій аудиторії в більш зрозумілій і доступній для нового реципієнта формі. По-друге, автор може використовувати переклад для вдосконалення мови та власного стилю, свідомо обираючи літературну мову глибоко шанованого ним письменника, або, зважаючи на її особливе значення для нього. Зрештою, автопереклад може бути своєрідним вдосконаленням і доповненням уже існуючого оригіналу. Всі ці три функції перебувають у більшій або меншій залежності від головного критерію будь-якого перекладу – вірності [7, с. 214-216].

Сам автор-перекладач виявляє надмірну залежність від власного твору, що багато в чому зумовлює його творче роздвоєння. Прагнення чітко дотримуватися оригіналу нерідко призводить до максимального розгортання творчих сил автора-перекладача, а відтак і розбіжностей між оригіналом і перекладом, що не в останню чергу виступають результатом складної взаємодії індивідуального стилю автора і автора-перекладача.

Література:

1. Гусейнов Ч. О двуязычном художественном творчестве: история, теория, практика (заметки двуязычного прозаика). // Вопросы литературы: ежемес. журн. критики и литературоведения. – 1987. – № 9. – С. 79 – 112.
2. Финкель А. М. Г. Ф. Квитка-Основьяненко как переводчик собственных произведений: дисс. на соиск. уч. ст. канд. филол. наук: пер. с укр. (1939 г.) / А. М. Финкель. – Центр. держ. архів-музей л-ри і мистец. України, ф. 273, оп. 1, од. зб. 17.
3. Финкель А. М. Об автопереводе // Теория и критика перевода. – Л. : Изд-во Ленинг-го ун-та, 1962. – С. 104 – 125.
4. Черноватий Л. М., Карабан В. І., Подміногін В. О., Кальниченко О. А., Радчук В. Д. О. М. Фінкель – забутий теоретик українського перекладознавства: Збірка вибраних праць. – Вінниця: Нова книга, 2007. – 440 с.
5. Gentes E. *Toujours infidèle – Writing from the midzone: Die literarische Selbstübersetzung im 20. Jahrhundert.* – Nordstedt: Grin Verlag, 2008. – 94 S.
6. Greiner N. Übersetzen als eine Form der Intertextualität: Schriftsteller als Übersetzer. In: *Grundlagen der Übersetzungsforschung. Übersetzung und Literaturwissenschaft.* – Tübingen: Gunter Narr Verlag, 2004. – 173 S.
7. Lamping D. Die literarische Übersetzung als de-zentrale Struktur: Das Paradigma der Selbstübersetzung. In: Harald Kittel (Hg.): *Geschichte, System, Literarische Übersetzung / Histories, Systems, Literary Translations.* – Berlin: Erich Schmidt, 1992. – S. 212-227